

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse Synode | jaargang 11, nr. 3 | december 2011

'Een kind ONS geboren'

LWF: holistische missie en diaconie

Oproep: nieuwe leden redactiecommissie Elkkwartaal

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen, die ingeschreven staan in het register van evangelisch-lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland. Overname van artikelen is toegestaan, mits vermeld wordt uit welk nummer van Elkkwartaal deze afkomstig zijn.

Redactie

Dit nummer is samengesteld op basis van artikelen, bijeengebracht door de vorige redactiecommissie, aangevuld met enkele nieuwe stukken. De auteurs zijn per artikel vermeld.

Redactieadres

Redactie Elkkwartaal
Synodesecretariaat
Postbus 8399
3503 RJ Utrecht
synodesecretariaat@pkn.nl (graag
Elkkwartaal in onderwerp vermelden)

Kopij volgend nummer

5 maart 2012 bij
synodesecretariaat@pkn.nl o.v.v.
Elkkwartaal

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf als u geen lutheraan bent: Synodesecretariaat, Postbus 8399, 3503 RJ Utrecht, e-mail: synodesecretariaat@pkn.nl. Vermeld er alstublieft duidelijk bij dat het om het blad Elkkwartaal gaat.

Website

Dit nummer en vorige nummers Elkkwartaal zijn te raadplegen op www.pkn.nl. Klik vanaf de homepage linksboven op Tijdschriften en daarna op Elkkwartaal. Download daar de aflevering die u zien wilt.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving Protestantse Kerk in Nederland.

Grafische verzorging

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf Barneveld.

Bij de voorplaat

'Een kind ONS geboren...', fotomontage van de Oude Lutherse Kerk te Amsterdam. Foto: A. Wöhle

Elkkwartaal - De toekomst van het Luthers kwartaalblad in de Protestantse Kerk

Het waren bewogen weken en maanden, die aan het laat maar nu dan uiteindelijk toch verschijnen van dit blad vooraf gingen. Al enige tijd was de samenwerking tussen de Lutherse synode, die Elkkwartaal immers als blad uitgeeft, en enkele leden van de redactiecommissie gespannen. De wijze en de toon hoe er in 'ons' Luthers blad over de ingewikkelde en soms gevoelige zaken van het synodale werk bericht werd, was keer op keer aanleiding voor controversieel gevoerde gesprekken. Uiteindelijk bleek dat de werkverhoudingen zo moeilijk waren geworden dat de redactie te kennen gaf met haar werk te willen stoppen en daarmee hun taken aan andere personen te willen overdragen. Dat is natuurlijk jammer. Je wilt immers allen de zaak van de Lutherse traditie in de Protestantse Kerk en in Nederland zo goed mogelijk samen dienen. En dat geldt zeker voor het blad Elkkwartaal. Maar soms krijgen zaken een eigen dynamiek die moeilijk te keren valt, en dan is het goed om even een pas op de plaats te maken en een nieuw begin te zoeken. Dit nummer is in die zin een 'overgangsnnummer'. Het bevat veel artikelen die door leden van de scheidende redactie bijeen zijn gebracht, maar ook enkele

tussentijds nieuw geschreven stukken. Wij hopen van harte dat zich onder de lezers van Elkkwartaal zo gauw mogelijk een groep enthousiaste en kundige mensen laat vinden om met hen een nieuwe redactiecommissie samen te kunnen stellen, die dan door de Evangelisch-Lutherse synode zou kunnen worden benoemd. Er is zo veel plaatselijk talent in de Lutherse gemeentebblad redacties en daarbuiten! Komt u ons toch helpen om het 'Lutherse' ook in breder verband zichtbaar te blijven maken. Als u hier voor voelt, laat het ons dan weten. Zie ook elders in dit blad de 'Oproep nieuwe leden redactiecommissie Elkkwartaal'.

De artikelen in dit nummer spreken verder voor zichzelf en laten opnieuw zien, hoe veelkleurig het 'luthert' in onze Protestantse Kerk.

Ik wens u, in de zin van het boven genoemde 'overgangskarakter' van dit blad en in de hoop op een nieuw begin alle goeds toe, en gezegende kerstdagen.

*Andreas Wöhle, contactpersoon
Elkkwartaal vanuit de Synodale
Commissie*

Inhoud

Ten Geleide	2
Bij dit nummer	3
Meditatie	4
Synodenieuws.....	5
Lutheranen in de lage landen.....	6
Verslag Councilmeeting	8
Boomplantdag	9
Diaconie in Luthers perspectief.....	10
KrisKrasKort.....	12
NLVB.....	14
Liedbundel Wonno Bleij	14
Cursus TVG	15
Wartaal.....	15
Kwartjes.....	16
Intrede Leeuwarden en Den Haag.....	17
Koorschool Arnhem.....	18
Joden uit Lutherse panden.....	19
400 jaar Delft / Den Haag	20
Berichten	23
Impressies uit het land	24

Bij dit nummer

Geachte lezers,

Als presidente van de Lutherse synode in de Protestantse kerk richt ik me via dit stukje even persoonlijk tot u.

Voor u ligt het 'kerstnummer' van Elkkwartaal. Dit nummer heeft een moeilijke voorgeschiedenis gekend. Ik weet niet of het u is opgevallen, maar er is dit jaar geen herfstnummer van Elkkwartaal verschenen. Over de wijze van berichtgeving over de synodevergadering bestond een verschil van inzicht tussen de Synodale Commissie en de redactie Elkkwartaal, waardoor de publicatie van het herfstnummer werd aangehouden. Tegelijkertijd had de redactie van Elkkwartaal al vóór die tijd besloten om met onmiddellijke ingang terug te treden. In een brief aan de synode schrijft de redactie dat het geen gemakkelijke beslissing was: 'Vanuit een grote betrokkenheid met en waardering voor de lutherse traditie is in de afgelopen jaren aan het kwartaalblad veel energie en tijd gegeven.' De redactie constateert dat de werkverhouding met de synode helaas een andere wending heeft genomen en stelt ze dat ze in de synode geen gelijkwaardige gesprekspartner vindt. In de brief van de redactie wordt ook genoemd dat de beslissing om op te stappen ook moeilijk was met het oog op u, de lezers. 'De beslissing om in haar geheel op te stappen, wrong bij alle leden van de redactie het meest in de richting van de grootste doelgroep tot nu toe van Elkkwartaal, luthers geregistreerde leden van de Protestantse Kerk.' Ondanks alle problemen in de werkverhouding met de synode, die voor de redactie aanleiding waren voor het besluit tot terugtreden, wil ik hier ook een woord van dank uitspreken voor de jarenlange inzet van de zes redactieleden om voor u, de lezers, een aansprekend blad te maken.

De deadline van het kerstnummer stond al voor de deur, en Andreas Wöhle is binnen de Synodale Commissie aangewezen om de coördinatie van dit nummer te verzorgen. Daarbij konden we voor een gedeelte gebruik maken van de kopij van het niet verschenen nummer. We hopen dat voor het komende jaar weer een redactie gevormd kan worden.

Ook binnen de synode is op het moment van schrijven, 15 november, de rust nog niet teruggekeerd. Al eerder was er, ook in dit blad, bericht over verschillen van inzicht en onderhuidse spanningen waarin Lutherse 'organen' en commissies met elkaar terecht waren gekomen.

In een mededeling, terughoudend geformuleerd vanwege het karakter van de spanningen, heeft de synodale commissie daarvan aan de kerkenraden summier verslag gedaan. Daarbij is getracht om eenzijdigheden te vermijden. Via andere wegen is er echter ook door belanghebbenden het een en ander de wereld in gebracht. Dit heeft de zaak geen goed gedaan.

Feit is: ondanks externe begeleiding is het in de afgelopen tijd niet gelukt om tot een goede werkverhouding in de synode te komen, en dit heeft onder meer ook gevolgen gehad voor de verhouding met de redactiecommissie van Elkkwartaal – immers, een commissie van deze synode. Verder hebben, ook als gevolg van de genoemde problemen, enkele leden van de synode en van commissies hun functies ter beschikking gesteld of zijn terug getreden van hun taak.

Dit alles overziende zal de Synodale Commissie in de komende periode de lopende zaken verder behandelen, maar zich vooral ook bezinnen op de vraag hoe nu verder.

Ik begrijp dat dit geen verheugende mededelingen zijn en dat u iets anders verwacht te lezen in een kerstnummer van Elkkwartaal. Toch vonden wij het belangrijk u dit te laten weten.

Ik hoop en bid dat met hulp van buitenaf een uitweg uit de huidige impasse gevonden wordt. We hebben een synode nodig die zich in goede samenwerking met kerkenraden en predikanten kan richten op haar eigenlijke taak: het zorgdragen voor de lutherse traditie.

En ik hoop op uw voorbede, dat het licht van kerst ook een nieuw licht mag werpen op het donker van de situatie waarin de synode verkeert. Dankbaar ben ik ook over de vele plaatsen in de lutherse gemeenschap waar men met goede moed en in harmonie, gedragen vanuit de lutherse traditie, zich inzet voor het laten klinken van de goede boodschap van kerst.

In die zin wens ik ons allen gezegende kerstdagen toe.

*Susanne Freytag,
presidente Evangelisch-Lutherse synode in de
Protestantse Kerk*

Meditatie

'Een kind ONS geboren'

Een kind is ons geboren, een zoon is ons gegeven...
Want in bern is foar ús berne, in soan is ús jún...
Want n potje is veur ons geboren, n jonge zeun is ons geven...

Straks klinkt het weer, het oude kerstverhaal: 'Een kind ons geboren...' Wie met geloofsoren luistert naar het oude verhaal, die hoort, wordt duidelijk: dit is geen mooie vertelling van trotse ouders na een geslaagde bevalling. Nee, het is veel meer een verzetsverhaal tegen een vaak als onleefbaar en uitzichtloos ervaren leven waar sommigen ook vandaag mee moeten omgaan aan de rand van onze samenlevingen: daar waar geen centrale verwarming is, ook dezer dagen, daar waar de keuze van het kerstmenu niet gaat over gans of kalkoen, maar over het wel of niet eten, daar waar veiligheid op straat of in je huis een raar goed is, of waar vrede niet meer dan een herinnering is aan een ver verleden.

Het is vanuit dit soort levenservaringen dat het verhaal van dat kind in de kribbe wordt verteld en waar het naar verwijst: geen plaats in de herberg, gezinsverhoudingen en dus verblijfspapieren onduidelijk, vervolging in het verschieft en een levensperspectief dat eerder gevangenis en dood (aan welke kruis dan ook) waarschijnlijk maakt... In deze leefomstandigheden hebben mensen de ervaring dat soms onverwacht en onverdiend ruimte ontstaat in het nauw, dat er licht valt in het duister van een leven, dat perspectieven opbloeien in een uitzichtloos bestaan. En ze hebben dit ervaren als iets dat als het ware 'aan hen geschiedde', niet uit henzelf opkwam, maar van buiten af, en in die zin zeker 'wonderbaarlijk', en toch ontegenzeggelijk deel uitmakend van hun leven. Deze ervaring wilden ze delen met anderen, erover vertellen, het een naam geven die herkenbaar zou zijn - waar anderen in vergelijkbare situatie hun eigen verhaal in zouden kunnen herkennen. Wat is het dat licht doet schijnen en moed maakt? Wat doet leven ten overstaan van een wereld die eerder door wanhoop gekenmerkt wordt dan door hoop? Het zijn de kleine, haast onzichtbare tekens, die anders zo gemakkelijk over het hoofd worden gezien.

Dat is wat het Kerstverhaal van dat onooglijke stel in die onooglijke stal vertelt: kleine tekens die geduid en herkend

willen zijn als sporen van licht. Een gemeenschap van mensen die groeit, waar samen gevierd en leven gedeeld wordt in hoogtes en dieptes, waar men omziet naar elkaar en naar de samenleving. Onze gemeenschappen, onze gemeenten, het zijn leerscholen voor het herkennen van de kleine tekens en voor het plaatsen van die tekens in een groter verband, in een ouder verhaal, in een verhaal van ver vandaan en lang op weg. In de kern van het evangelie, in de kern van waar het bij 'kerk' om gaat, staat de herkenning van die kleine tekens: een kind in een kribbe, een leeg graf, een eenzame steen weggerold, leven gevierd rondom de tafel van brood en wijn. En kerk of gemeente, dat is een gemeenschap waar die kleine verhalen worden gespeld en doorverteld, als hoopverhalen die moed maken tegen de wanhoop, ook de bestuurlijke wanhoop die je soms kan bekruipen. Het zijn verhalen die onrustig maken als wij door onze jubelmedia in de slaap worden gesust terwijl de wereld om ons heen in lichterlaaie staat. Het zijn verhalen die nederig en dankbaar maken voor wat we hebben aan vrede, veiligheid, levensvreugde, en die maken dat wij anders aankijken tegen leven en relaties en de mensen die ons omgeven en die ons nabij zijn.

Het verhaal over 'een kind ons geboren' maakt dat we in elk mens, in elk kind, in onze eigen kinderen en in die van anderen de belofte ontdekken, dat leven niet vastgepind is op de zogenaamd onveranderlijke sociale en politieke feiten. Kinderen zijn, naast al het andere wat ze voor ons zijn, tekens van toekomst. Niet als vanzelfsprekendheid, niet als iets dat zomaar 'van ons' is. Als teken verwijst elk kind naar de bron van alle leven, welke naam we die bron ook zouden willen geven. Elk kind is in die zin: 'een kind *ons* geboren', als belofte van toekomst en als taak en verantwoordelijkheid. Om te werken aan een goede en betere wereld, te beginnen in de gemeenschap waar wij leven. Dat is het begin van het nieuwe, waar de engelen in het kerstverhaal van zingen, waar de herders naar kijken en waarvoor drie (of vier) koningen straks op weg gaan.

Moge het zo zijn.

Andreas Wöhle

Van de Evangelisch-Lutherse synode

Vergadering synode op 24 september 2011

Dat het zware tijden zijn voor de Lutherse synode was alle leden terdege bekend. De vergadering van 24 september werd dan ook een bewogen bijeenkomst. Al bij de opening deed de president, ds. Susanne Freytag, haar zorg over het moeizame omgaan met elkaar dat de afgelopen periode van synodaal werk had gekenmerkt. Een hoge frequentie van geplande en ingelaste vergaderingen, maar ook veel 'ruis' in de onderlinge communicatie hebben het werk bemoeilijkt, en voor veel leden van de synode en de synodale commissie is een grens bereikt van wat qua tijdbesteding en emotionele belasting haalbaar is, naast alle taken die ze elders hebben. De president wenste de synode vervolgens een constructieve en opbouwende vergadering toe.

Dank aan de begeleiders

Acht maanden lang hebben de heren Hans Kapteyn en Evert Jonker met een mandaat van het moderamen van de Protestantse Kerk de Lutherse synode en de Synodale Commissie in hun werk begeleid. In haar dankwoord onderstreepte de president dat de beide heren zich in een korte tijd een flink stuk de cultuur van de lutheranen eigen hadden weten te maken. Ze sprak haar waardering uit voor de ongelofelijke inzet in de begeleiding en voor de gesprekken die zijn gevoerd. *'Samen met jullie is een aantal processen in gang gezet. In dit alles hebben jullie ons vermaand, aangemoedigd en richting gegeven.'* De president concludeerde, dat vermoedelijk niemand een compleet beeld heeft van al het werk dat de beide heren hebben verzet. Vervolgens dankte de president ook het moderamen – aanwezig in de persoon van mevrouw Engelbert – voor het aanbod van deze (intensieve) begeleiding, waarvan dankbaar gebruik was gemaakt. De begeleiding eindigde tenslotte op 15 augustus 2011. Als

teken van dank overhandigde de president aan de begeleiders symbolisch een 'dikke pil' als cadeau: de toezegging dat deze het even later voor verschijning geagendeerde boek 'Lutheranen in de Lage Landen' zouden ontvangen, waarin de beide heren kennis zouden kunnen nemen 'van de up's en down's in de geschiedenis van de lutheranen vanaf de 16^e eeuw tot heden. Daarmee kunnen jullie - als jullie dat willen - jullie kennis van het lutheranisme in Nederland ook een historische diepte geven', aldus de president.

Omgaan met de bevindingen van het rapport

Vervolgens besprak de synode in besloten zitting de bevindingen van het door het moderamen van de Protestantse Kerk vertrouwelijk ter beschikking gestelde rapport van de heren Evert Jonker en Hans Kapteyn. Na deze besloten zitting werd vermeld dat *'het rapport over de begeleiding was gericht aan het moderamen van de generale synode, de opdrachtgever*

van de begeleiding. De synode heeft dit rapport van het moderamen vertrouwelijk ter informatie gekregen. De synodeleden zijn in de gelegenheid gesteld om vragen tot verheldering te stellen. Dit is in ruime mate gebeurd en de vragen zijn door Jonker en Kapteyn beantwoord. Het was een open gesprek, over de inhoud kan echter geen enkele mededeling worden gedaan.'

Omdat er, ondanks de begeleiding, nog geen optimale werksituatie is bereikt blijven er zorgen over de bestuurskracht en de samenwerking in deze situatie, aldus de president. Tegelijkertijd zullen de lijnen die in het proces van begeleiding zijn uitgezet verder uitgewerkt moeten worden. De Synodale Commissie overweegt daarom op zoek te gaan naar twee bestuurlijk ervaren adviseurs uit lutherse kring die tijdelijk de Synodale Commissie en de synode zouden kunnen versterken.

Andreas Wöhle

'Luthers opvattingen leven niet meer zo in Nederland'

(Overgenomen uit het Reformatorisch Dagblad, 3-10-2011, *Maarten Stolk*)

Maarten Luther sloeg in 1517 zijn 95 stellingen aan de deur van de slotkapel in Wittenberg. Het zou een revolutie binnen de Rooms-Katholieke Kerk ontketenen. Jarenlang was de Duitse reformator een geliefd gespreks- onderwerp in de Nederlanden. Toch bleek de Nederlandse bodem niet zo vruchtbaar voor het lutheranisme. Het blijft een intrigerende vraag: waarom werd Nederland calvinistisch en niet luthers? Volgens dr. K. G. van Manen, redacteur van het onlangs verschenen boek 'Lutheranen in de Lage Landen. Geschiedenis van een godsdienstige minderheid (ca. 1520-2004)', speelden allerlei godsdienstige en politieke ontwikkelingen een rol. 'Luther leerde de werkelijke presentie van Christus in brood en wijn. Veel mensen vonden zijn avondmaalsleer te veel op die van de rooms-katholieken lijken.'

Dan de politiek. Van Manen: 'In de Nederlanden speelde het calvinisme een belangrijke rol in de opstand

tegen het rooms-katholieke bestuur. Calvijn rechtvaardigde het verzet van lokale overheden tegen het door God gegeven gezag, terwijl Luther dat sterk afwees. De gereformeerde kerken kregen daarmee steeds meer aanhang en invloed.'

Hoe was de verhouding tussen lutherse en gereformeerde kerken?

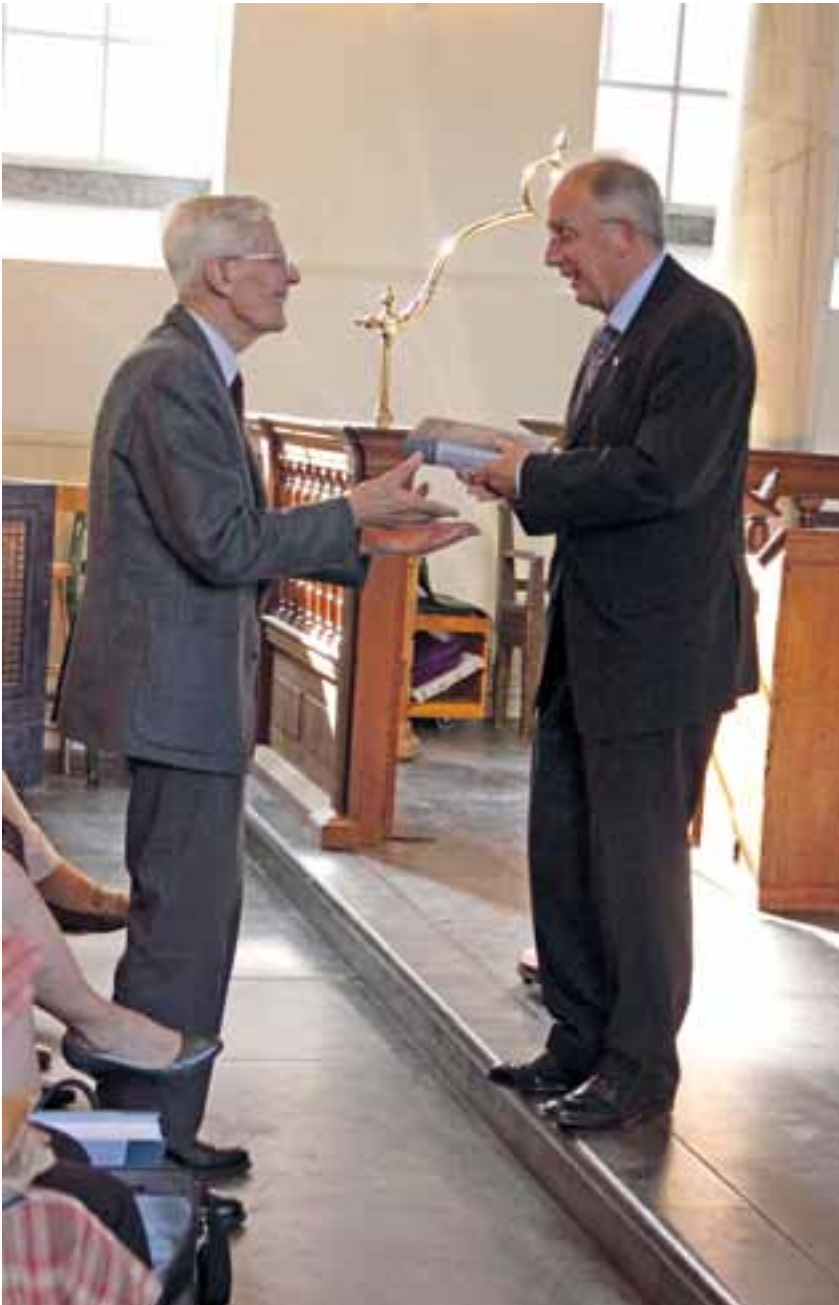
'Over de inhoudelijke verschillen tussen gereformeerde en lutherse gemeenten weten we niet zo veel. Duidelijk is wel dat de lutherse kerken in de Nederlanden vrij sober waren. Om vooral niet in verband met het rooms-katholicisme te worden gebracht, pasten ze zich aan de gereformeerden aan.'

Af en toe laaide de oude discussie over het avondmaal weer op, vooral tijdens Hemelvaartsdagen. 'Want juist dan gaat het over de vraag naar de alomtegenwoordigheid van Christus.' Zo hekelde de gereformeerde predikant Petrus Plancius in een preek in 1603

uitgebreid de lutherse leer, waarop de lutherse strijdtheoloog Philippus Nicolai uit Hamburg zijn broeders te hulp schoot door een antigereformeerd pamflet te schrijven. Daarin stelde hij dat de calvinistische godsdienst meer en meer op de Turkse religie ging lijken en dat de Hollandse overheid – indien zij geen gewillig oor zou lenen aan lutheranen – Gods eeuwige verdoemenis deelachtig zou worden. Toch waren de luthersen in gereformeerde ogen de minst erge ketteren, aldus dr. Van Manen, die in 2001 promoveerde op een onderzoek naar het lutheranisme in Gelderland ten tijde van de republiek. 'Johannes Hoornbeeck schreef in de zeventiende eeuw een boek over dwalingen en ketterijen buiten de gereformeerde kerken. Bij de rooms-katholieken bespeurde hij er maar liefst 92, bij de remonstranten 35 en bij de lutheranen slechts tien. Het ging dan om het gebruik van ouwels en gouden kelken bij het avondmaal, het branden van kaarsen, exorcisme bij de doop, de oorbiecht, het buigen van de knie en het afnemen van de hoed bij het horen van de Naam van Christus, het toestaan van beelden en schilderijen in het kerkgebouw en het gebruik van Latijn en muziek in de eredienst.' In de tweede druk van Hoornbeecks boek uit 1658 blijkt het aantal dwalingen bij lutheranen al te zijn geslonken tot vijf. 'Lutheranen waren in de ogen van veel gereformeerde theologen niet erg gevaarlijk meer. In de tweede helft van de zeventiende eeuw ondervonden lutherse gemeenten hier en daar nog wat tegenwerking van de gereformeerde kerk of de overheid, maar na 1680 wordt daar niets meer van vernomen. De lutheranen werden getolereerd en zelfs in de loop van de achttiende eeuw door overheden met welwillendheid tegemoet getreden.'

De verhouding tussen lutheranen en arminianen was aanvankelijk stukken beter.

'Arminianen en lutheranen koesterden vanaf het begin van de zeventiende eeuw sympathie voor elkaar. Dat had mede te maken met de leer van de uitverkiezing, waarover ze min of meer hetzelfde dachten: Christus was gestorven voor alle mensen, maar niet alle mensen werden zalig. De mens kon in zijn boosheid en zondigheid de roepstem van Gods genade weerstaan.'

Met deze Arminiaanse leer van de uitverkiezing konden de lutheranen goed leven. Zo meldde de streng lutherse theologische faculteit te Wittenberg tijdens de synode van

Dordrecht in 1618-1619 dat 'd' Arminianen onse meening en d'anderen Calvijns meening hebben verdeedight.' 'De lutheranen en de Arminianen speelden even met de gedachte om samen te gaan, maar zo ver is het nooit gekomen. De belangrijke reden hiervoor lag in de mate van binding aan de confessie. De luthers en hechtten veel waarde aan de Augsburgse Confessie, terwijl de Arminianen aan een belijdenis geen bindend gezag wilden toekennen.'

Bleven de lutheranen in de Nederlanden een band houden met Duitsland?

'Lutheranen stonden lang bekend als 'moffen' en 'knoeten' omdat velen

afkomstig waren uit Duitsland en Scandinavië. Aanstaaende predikanten volgden hun opleiding deels aan de universiteit in Wittenberg. Ook het Duits bleef een belangrijke rol spelen, hoewel er in de zeventiende en achttiende eeuw binnen veel lutherse gemeenten een taalstrijd woedde. Moesten de kerkdiensten nog in het Duits worden gehouden of kon het Nederlands worden ingevoerd? Nijmegen was in 1908 de laatste gemeente die de overstap maakte.'

Welk stempel hebben de lutherse kerken op Nederland gedrukt?

'Lutherse kerken hebben vooral in liturgisch opzicht een eigen gezicht. Veel lutherse gemeenten hebben een weloverwogen liturgie, waarin het kerklied een belangrijke plaats inneemt. In de gereformeerde kerken woedde jarenlang strijd over het wel of niet zingen van geestelijke liederen naast de psalmen en het gebruik van instrumenten in de eredienst. Dat die er toch zijn gekomen, is mede te danken aan lutherse invloeden. Kenmerkend voor de lutherse traditie is ook de open houding naar andere kerkgenootschappen. Dat laatste kan een nadeel zijn, want lutheranen maken vrij gemakkelijk de overstap naar een protestantse of doopsgezinde gemeente.'

Herkent de gemiddelde lutheraan zich nog in de theologie van Luther?

'Wil je een eerlijk antwoord? Weinig. Als je begint over de ubiquiteitsleer van Luther – de gedachte dat Christus ook lichamelijk alomtegenwoordig is – dan zullen de meeste mensen met hun oren staan te klapperen. En zoiets als erfzonde, dat zegt niemand meer wat. De Lutherse Kerk in Nederland houdt zich niet zo met dogmatiek bezig. Luthers theologische opvattingen leven niet meer zo.'

Boekgegevens

'Lutheranen in de Lage Landen. Geschiedenis van een godsdienstige minderheid (ca. 1520-2004)', door K. G. van Manen (red.); uitg. Boeken- centrum, Zoetermeer, 2011; ISBN 978 90 239 2618 4; 812 blz.; € 49,90.

LWF legt nadruk op holistische missie en diaconie

In een (soms) zonnig Genève kwam van 7 tot en met 14 juni de raad (council) van de Lutherse Wereldfederatie voor de tweede keer bij elkaar. De week voor de councilmeeting was er vrouwen en jongeren pre-councilmeeting. Een week van voorbereiding waarin we het strategisch plan besproken hebben en aanpassingen hebben gemaakt, verschillende workshops (zoals het voorzitten van een vergadering) hebben gehad en een beter beeld hebben gekregen van de verschillende afdelingen van de LWF. Ik merkte dat mijn collega-councilleden 'thuis' veel over de inhoud van het strategisch plan hebben overlegd. Dat miste ik in mijn bagage. De week was onderling erg leerzaam, vooral door de verschillende culturen waar verschillende standpunten bij horen en manieren van uitdrukken.

Komende vijf jaar

Eén van de belangrijkste dingen die besloten moest worden, was het stemmen op het nieuwe *strategisch plan* voor de jaren 2012-2017 van de LWF. Het jaar 2017 is daarin natuurlijk niet voor niets als verloopdatum gekozen: het Lutherjaar waarin 500 jaar reformatie wordt herdacht. Eerdere pogingen om vanuit de vorige council nieuwe grote lijnen uit te stippelen waren nog niet zo concreet, zij het dan dat de assemblee in 2010 al wel de constitutie van de LWF op punten heeft veranderd om vernieuwing mogelijk te maken. Dat betroffen vooral aanpassingen op het gebied van de inrichting van bestuur en de mogelijkheid om zogeheten 'regionale expressies' wat beter uit de verf te laten komen. Het strategisch voorstel dat nu op tafel lag, is in een zo breed mogelijke consultatie met alle betrokken lidkerken en partners tot stand gekomen. Het beschrijft de missie van de LWF en de beleidsprioriteiten voor de komende jaren.

Hoofdpijnen in het strategisch plan (zie ook website LWF):

- Communio versterkt door theologie, oecumenische dialoog, interreligieuze samenwerking;

- Lidkerken die groeien in mogelijkheden tot holistische missie;
- Effectieve en versterkte diaconie die menselijk leiden, onrechtvaardigheid en noodsituaties adresseert.

Daarin zijn de volgende prioriteiten 'cross-cutting', dus van belang voor alle strategische prioriteiten van de LWF:

- Theologische reflectie en formatie;
- Advocacy en publieke getuigenis;
- Gender gerechtigheid.

Voor de organisatie gelden twee prioriteiten, met als doel om een effectieve en duurzame organisatie te maken:

- Effectieve communicatie;
- Financiële duurzaamheid.

De council amendeerde de voorstellen succesvol met een verscherping van het statement van de LWF die nu als volgt luidt: 'Liberated by God's grace, a communion in Christ living and working together for a just, peaceful and reconciled World.'

Daarnaast wordt de theologische inbedding en de onderscheidende lutherse identiteit aangescherpt en wat uitgebreid. Ondermeer evangelisatie als onderdeel van de inhoudelijke invulling van het begrip holistische missie. Bovendien werden HIV/Aids en andere gezondheidsproblemen wereldwijd toegevoegd aan de context waarin de LWF lidkerken werken. Jongerenparticipatie in de LWF werd door de council toegevoegd als vierde 'cross-cutting' prioriteit.

Commissies

Ook in de structuur van de LWF zijn een paar veranderingen doorgevoerd. De grootste is waarschijnlijk het verkleinen van verschillende commissies binnen de LWF. Verder ook:

- Theologie en oecumenische relaties;
- Holistische missie en relaties met lidkerken;
- World Service;
- Advocacy en 'public voice';
- Finance en Administration.

Er is voor gekozen om de twee oude aparte comités voor World Service samen te voegen en een ietwat andere samenstelling te geven. Zowel raadsleden (maximaal tien) als ook ver-

tegenwoordigers van partners van World Service (altijd minder dan raadsleden) gaan zich specifiek over dit werk van de LWF buigen. Binnen de commissies is ervoor gekozen om tot op zekere hoogte geen rekening te houden met leeftijd en geslacht. Zo kunnen mensen in een commissie waar hun expertise of interesse ligt in plaats van in een commissie te moeten waar ze eigenlijk niet in willen alleen voor de quota. Omdat door de council erkend werd dat communicatie voor alle taken een wezenlijk deel is en dat in de programma comités wat wegviel, is voor het inrichten van een zogeheten 'Standing committee' gekozen. Deze comités buigen zich vooral over specifieke onderwerpen in relatie tot de LWF constitutie, namelijk communicatie en fondsenwerving (nieuw), en lidmaatschap en constitutie.

Adviseurs

Niet alle adviseurs zijn gekozen deze vergadering. Er zijn in de vergadering twaalf adviseurs benoemd en er is een specifieke oproep aan de LWF-regio's gedaan over welke kwaliteiten zij nog zouden moeten aandragen. Dit omdat de quota's soms niet klopten en omdat we op bepaalde gebieden expertise misten.

Lidmaatschap

De LWF-raad heeft zich expliciet uitgesproken over lidmaatschap en de daaraan verbonden financiële verplichting. Er zal de komende tijd goed gekeken moeten worden naar het waarom van het eventueel niet betalen van de lidmaatschapsbijdrage. Reden voor dit gesprek is het teruglopen van de lidmaatschapsbijdragen. Heel duidelijk is gezegd dat lidmaatschap en financiële verplichting niet los van elkaar mogen worden gezien.

Daan Leker

Botanisch onderhoud? Een boom als uitdrukking voor wereldwijde verbondenheid

Kort geleden werd er onder grote belangstelling van de leden van de Evangelisch Lutherse Synode een boom geplant bij het dienstencentrum van onze kerk. Maar waarom zo veel aandacht voor botanisch onderhoud in Elk-kwartaal? Antwoord: het gaat daarbij om een wel heel bijzondere boom. Op die dag, vrijdag 18 november, plantte synodescriba ds. A.J. Plaisier van de Protestantse Kerk een speciale manboom als symbool voor de verbondenheid van onze Protestantse Kerk in Nederland met de Lutherse Wereldfederatie, de wereldwijde organisatie van kerken, waar ook onze kerk vanwege haar Lutherse wortels als lid bij behoort. De planting van deze boom verwijst naar een andere boom die vorig jaar al namens de Protestantse Kerk werd geplant door de president van de Evangelisch Lutherse Synode, ds. Susanne Freytag, op een andere plek hier ver vandaan: in de 'Luthertuin' in Wittenberg, de stad waar de kerkhervormer Martin Luther woonde en werkte.

Daar in Wittenberg ontstaat een mooi park om in te wandelen, boom voor

boom geplant door lutherse kerken uit de hele wereld en uit de kerkelijke oecumene, een levend en 'ervaarbaar' symbool voor de wereldwijde Lutherse kerkfamilie en voor de betekenis en verbreiding van het gedachtegoed van de Reformatie. Als verwijzing naar de Reformatie worden de bomen in dat park geplant in de vorm van een Lutherroos, zegeltekens van de reformator van toen. De bomenverbinding kan overigens ook als teken van verzoening worden aangeaan. Zo werd op 16 september namens de Algemene Doopsgezinde Sociëteit een dergelijke boom geplant bij het broederschapshuis Mennoorode in Elspeet als symbool van verzoening met de Lutherse Wereldfamilie die in de tijd van de Reformatie op sommige plaatsen ook aandeel heeft gehad in de vervolging van de Dopersen.

In Utrecht nam eerst ds. Plaisier het woord en sprak namens de Protestantse Kerk enkele woorden. Daarbij onderstreepte hij het als een „voorrecht te ervaren om als Protestantse Kerk als het ware geadopteerd te zijn door de Lutherse familie.” Er

volgde een felicitatie-toespraak door Oberkirchenrat Norbert Denecke, kerkfunctionaris van de Verenigde Lutherse Kerken in Duitsland (VELKD) en secretaris generaal van het Duitse Nationaal Comité van de Lutherse Wereldfederatie de Protestantse Kerk. Hij sprak zijn vreugde uit over het feit dat ook onze kerk nu, net als veel andere kerken vóór haar, in dit symbolische teken een tastbare uitdrukking kent voor de wereldwijde verbondenheid binnen de Lutherse Wereldfamilie en ook daarbuiten. Het Duitse Nationale Comité is zelf initiatiefnemer van het boomplantproject. Met de boomplanting verbonden was een kort liturgisch moment van gedenken, verzorgd door ds. S. Freytag, president van de Evangelisch-Lutherse synode. Na afloop konden de genodigden en aanwezige leden van de Evangelische Lutherse Synode nog even ervaringen uitwisselen.

Andreas Wöhle

Diaconie in Luthers perspectief

Wie als diaken in de kerk actief is, kan op allerlei manieren aan informatie komen voor het diaconale werk. De Protestantse Kerk in Nederland geeft zelfs een vakblad voor diakenen uit, het tijdschrift *Diakonia*. Kerk in Actie biedt tal van collectiedoelen en voorziet in de bijbehorende toelichting en er zijn ook organisaties van lutherse signatuur die relevant zijn voor de diaconale praktijk, zoals de Lutherstichting en het Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige zending. Ook zij voorzien de diaconieën van informatie, zowel praktische – als meer verdiepende informatie.

Allemaal waardevolle informatie om het diaconale werk in de kerk te voeden en die niet alleen betrekking heeft op de Nederlandse situatie maar ook op de contacten die Nederlandse christenen hebben met hun buitenlandse partners. Je kunt er direct mee uit de voeten. En dat is toch wat de meeste diakenen willen: aan de slag! Diakenen zijn mensen van de praktijk: hun harts-tocht ligt bij het 'helpen waar geen helper is'. Ze weten zich immers geroepen, met en namens de gemeente, 'tot de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid', zoals de kerkorde van

de Protestantse Kerk het formuleert (ordinantie 8, artikel 3).

Toch is het ook voor diakenen goed om zich te bezinnen op de aard en de zin van hun werk. Altijd maar doorwerken zonder reflectie put op den duur ook de meest gemotiveerden uit. Die bezinning wordt door diakenen ook gezocht, blijkt uit het verschijnen van een groeiend aantal diaconale beleidsplannen. Ik interpreteer dat ook als een uiting van de behoefte aan oriëntatie. Waarom en waartoe en voor wie doen we wat we doen? Welke mogelijkheden hebben we en tegen welke onmogelijkheden lopen we aan? Welke keuzes vloeien daaruit voort? Hoe doen we dat in goede samenwerking met andere partners, binnen en buiten de kerk?

'Diakonia in context'

De behoefte aan bezinning op het diakonaat is er, dat staat wel vast. Dan is het goed om naast de meer praktische informatie ook meer beschouwende en geestelijke voeding te ontvangen. Noodgedwongen blijft immers de nadruk in de eerder genoemde lectuur liggen op de praktijk van het diakonaat. De Protestantse Theologische Universiteit biedt natuurlijk een meer wetenschappelijke benadering, waaraan men ongetwijfeld veel kan hebben. Maar als de diaken zich meer gelovig-spiritueel wil bezinnen, biedt ook de Lutherse Wereldfederatie soelaas. Het Departement voor Missie en Ontwikkeling van dit wereldwijde samenwerkings-

verband voor Lutherse kerken bracht in 2009 de notitie 'Diakonia in Context, Transformation, Reconciliation, Empowerment' (vrij vertaald: 'Diakonaat in context: verandering, verzoening, bemoediging') uit. Het is te lezen als een pleidooi voor het theologisch doordenken van het diaconale werk en voor het onderling op elkaar betrekken van het praktische diakonaat en de vierende en lerende aspecten van de kerk. Diaconie staat niet op zichzelf, niet als functie en niet als organisatie, maar maakt integraal deel uit van kerk-zijn.

Elk hoofdstuk wordt besloten met een aantal vragen ter verdere overweging en ter bespreking. Omdat het te voert om het hele document samen te vatten, beperk ik mij tot het samenvatten van het hoofdstuk over de identiteit van diakonaat. Daarin wordt een sterke lutherse impuls gegeven aan het denken over wat diaconie is en hoe het verbonden is met het geheel van kerk-zijn.

Diakonia in context bespreekt de identiteit van diakonaat vanuit het geloof in de drie-ene God. God belijden als schepper betekent dat de geschapen werkelijkheid niet mag worden gereduceerd tot materie, die door mensen geconsumeerd kan worden. Evenmin mag de mens, die beelddrager van God is, de centrale plaats innemen. De menselijke waardigheid houdt juist de verantwoordelijkheid tot rentmeesterschap in. Het geloof in Jezus Christus belijdt Hem als de mensgeworden God die kwam om te dienen. Het dienen door Jezus sticht gemeenschap en kwalificeert die gemeenschap als een inclusieve gemeenschap die zelf dienend, diaconaal dus, in de wereld staat. Geloven in de Heilige Geest betekent dat wij God vragen om geloof. De Geest geeft de kracht om vanuit de geloofsgemeenschap te dienen: 'empowerment'. In het sacrament van de Doop komt tot uiting dat die gaven bestemd zijn voor iedereen. Luthers gezegd kunnen we zo spreken van een 'diakonaat van alle gelovigen'. Dat diakonaat is niet alleen een serie handelingen 'van' de kerk 'voor'

anderen, maar het behoort tot het wezen van het christelijk geloof zelf. Volgens de theologie van Paulus is diaconie een gestalte van Gods genade: toebehoren aan Christus ('in Christus zijn') houdt in dat je toebehoort aan zijn genade en deelneemt aan zijn doorgaande en actieve liefdewerk. Zo bezien heeft diaconie altijd te maken met de ervaring van Gods genade en het toebehoren aan de gemeenschap die door Gods genade wordt geschapen ('communio'). Ook als antwoord op concrete nood, is zij altijd uiting van wat de kerk gelooft, verkondigt en viert. En vice versa: hoe de kerk gelooft, wordt mede bepaald door het diaconale werk. Er is geen hiërarchie in vieren en verkondigen enerzijds en dienen anderzijds. Heel duidelijk wordt dat alles in het sacrament van het Heilig Avondmaal. Dat verkondigt Gods onvoorwaardelijke liefde in Christus en maakt duidelijk dat het gaat om inclusiviteit: iedereen hoort erbij. De tafel is een plek van van verzoening, die ontvangen wordt om door te geven en waar Christus bij ons is in brood en wijn. Die transformatie, die een mysterie is, verandert ook ons: aan de avondmaalstafel worden wij omgevormd tot mensen die delen, in staat gesteld tot compassie en gerechtigheid.

Luthers bezien wortelt ook de diaconie in de rechtvaardiging door het geloof alleen. Diaconie is geen gevolg van het geloof, maar het is een integraal onderdeel ervan. Diaconie komt voort uit het nieuwe leven in Christus, dat wij in het geloof en door de genade van God ontvangen. Wij zijn een met Christus in zijn relatie tot God en evenzeer een met Christus in zijn dienst aan de wereld. Overigens geldt bij dit alles ook weer dat wij tegelijkertijd zondaar en gerechtvaardigde zijn en leven in twee rijken. Dat te beseffen kan de diaken zowel nuchter en relativerend houden als hoopvol gericht op Gods Rijk. Het hangt niet allemaal van ons af. Het is in de eerste plaats Gods werk.

Uit de verbondenheid van diaconie en liturgie komt een eigen diaconale spiritualiteit voort. Ze belijdt de aanwezigheid van God in het alledaagse leven, juist in situaties waarin mensen voor hun waardigheid moeten opkomen. In de gemeenschap van mensen

in kerk en samenleving is de vrede en gerechtigheid die God wil geven te ervaren en te leren. Deze diaconale spiritualiteit is gegrond in de theologie van het kruis. Ze realiseert zich dat God 'nee' zegt tegen het kwaad en het overwint via de weg van kruis en opstanding die Jezus gegaan is. Zo gaat het ook in het diakonaat om solidariteit en verbondenheid met en voor iedereen die erin betrokken is.

Diaconie in Nederlands lutherse context

Het is indrukwekkend om te zien wat zelfs kleine gemeenten, in Nederland of waar ook ter wereld, allemaal voor elkaar kunnen krijgen, al dan niet in samenwerking met andere christenen of andere organisaties of groepen. Er is dan ook heel veel werk te doen. Daarbij lijkt het diakonale werk van de kerk wel eens geregeerd te worden door de 'waan van de dag'. Er moet immers voortdurend worden gereageerd op steeds nieuwe ontwikkelingen. In het huidige politieke klimaat en in de sociaal-economische situatie waarin Nederland en de rest van de wereld zich bevinden, zou dit alleen maar sterker kunnen worden. En natuurlijk nopen crises kerken tot directe betrokkenheid. Maar een kerk die zich van crisis naar crisis rept, put zichzelf op den duur uit. Daarom

is zoiets als een diaconale spiritualiteit onontbeerlijk.

Hoewel 'Diakonia in context' als geheel veel meer over de praktijk van het diakonaat spreekt dan hier weergegeven is, kunnen diakenen juist in de theologische insteek van de notitie iets vinden van een eigen, lutherse kijk op hun werk. Diakenen zijn niet zonder meer de 'doeners' of de helpende handen in de kerk. Natuurlijk gaat het erom dat zij helpen. Maar hun werk vloeit voort uit hun geloof en maakt onlosmakelijk deel uit van het geloof van de kerk. Zonder het diaconale werk is kerk-zijn niet compleet. Omgekeerd, zonder de evangelieverkondiging en de viering van de liturgie, hangt diaconie in de lucht en kan het verworden tot activisme. Dat lijkt misschien op het eerste gezicht een wat zware gedachte. Maar ik denk dat het juist een hoop lucht kan geven het zo te zien. Het gaat allemaal om samenhang.

Erwin de Fouw

Diakonia in context: Transformation, Reconciliation, Empowerment
An LWF Contribution to the Understanding and Practice of Diakonia, Genève, 2009.

www.lutheranworld.org
ISBN 978-3-905676-96-9

Goed twee jaar geleden werd het gebouw van de Evangelisch-Lutherse Kerk van **BERGEN OP ZOOM** gesloten. Afgelopen zomer werd een permanente tentoonstelling geopend in de Gertrudiskerk waar de kerkschatten van de lutherse kerk zijn ondergebracht in twee kostbare vitrines. Ook het fraaie Rogierorgel is na eerst afgebroken te zijn in volle glorie weer opgebouwd in de Gertrudis. De opening had een feestelijk karakter waar enkele leden van de opgeheven gemeente het woord voerden. De toespraken werden afgewisseld met prachtig orgelspel. Zo blijft ook voor het nageslacht bewaard wat de gemeente ruim 300 jaar heeft betekend voor de lutheranen in Bergen op Zoom en omgeving. Men kan de kerk altijd binnenlopen en het is zeker de moeite waard om een kijkje te nemen.

'De kofje wie brún en de doar stie iepen: alles stie klear foar de gearkomste fan de Klassis Ljouwert' (ensafuorhinne). Zo opende het verslag van de classisvergadering die begin dit jaar gehouden werd in de Lutherse kerk in **LEEWARDEN**. Een rustige vergadering waar naast de huishoudelijke zaken een inleiding werd gehouden over het werk van de stichting Exodus; begeleiding en opvang van ex-gedetineerden en de rol van de kerken in dit verband. Het verslag in de Friese Lutheraan was geheel in het Fries gesteld, de 2^e officiële taal in dit land. Of de vergadering geheel in het Fries verliep wordt niet vermeld.

Antependia zijn geen eendagsvliegen; wanneer ze worden gemaakt dan gebeurt dat met de bedoeling om ze jaren achtereen te gaan gebruiken en

om je er als gemeente aan te gaan hechten. Toch kan er een moment komen dat besloten moet worden nieuwe aan te schaffen omdat ze verslijten of gedateerd zijn en niet meer goed aansluiten bij wat mensen aan geloof ervaren. In **APELDOORN** heeft de kerkenraad besloten om nieuwe antependia te laten ontwerpen. De witte zijn al klaar, de andere kleuren volgen. Het ontwerp is van dominee Peter den Hengst, emeritus predikant, kunstkenner en kunstenaar. De kleden worden - naar ik begrijp - vervaardigd door gemeenteleden.

In **AMERSFOORT** waren de binnenstadskerken in de zomermaanden op zaterdag open om voorbijgangers de gelegenheid te bieden met wat de kerk achter de deuren te bieden heeft. Aan deze 'Open Kerken-tijd' deed ook de lutherse kerk mee, de slotzaterdag was Open Monumentendag, een dag die altijd veel bezoekers trekt. In oktober hervatte men de traditie om samen met de Oud-Katholieke parochie in de St. Joriskerk op't Zand gezamenlijk het avondmaal te vieren en zich door oogstgroeten te verbinden met hen die niet aanwezig kunnen zijn.

In **WOERDEN** werd dit jaar in plaats van een startzondag een welkomdienst gevierd. In het gemeentebled was een aantal uitnodigingen opgenomen die uitgeknipt konden worden en bijvoorbeeld aangeboden aan vrienden of kennissen. De dienst was zo vorm gegeven dat iedereen van harte kon meevieren, er was een crèche-opvang, kinderdienst en na afloop natuurlijk koffie, thee en limonade.

Tevens is men gestart met een doopproject dat startte met een dienst rond het thema 'Doop en Woord'. Luther zei: 'Laat de doop je dagelijks kleden zijn'. Om die doop levende en dagelijkse werkelijkheid te maken, zal men dit jaar met alle mensen hun doopdag gedenken en hen met hun doopdag feliciteren. Vanaf augustus al zijn er in enkele vitrines in de kerk allerlei zaken rond de doop tentoongesteld. Doopjurken maar ook doop-

kaarten, doopbekers, foto's van doopvonten en meer. Wie iets heeft om te laten zien is uitgenodigd het te melden en dan krijgt het ongetwijfeld een plaatsje.

Open Monumenten **DEN HAAG**: Schatkamer van het Oude Centrum. De monumentendag werd dit jaar een bijzonder onderdeel van de jubileumviering. De dag werd begonnen met een ontbijt met de buurtbewoners. Als je jarig bent geef je een feestje en de burens mogen ook komen. Daarna is de kerk zoals gebruikelijk op die dag open gesteld. Niet alleen om het mooie interieur te bewonderen maar ook buurtbewoners en kerkgangers in de gelegenheid te stellen iets te laten zien van hun talenten. Daarbij werd gedacht aan creatieve dingen, zoals tekenen, schilderen, quilten maar ook andere dingen zoals het voorlezen van eigen gedichten waren denkbaar. Het werd een groot succes, zowel bij het ontbijt als ook bij de verdere bezigheden van die dag was er een ruime belangstelling uit de buurt en ook van kerkgangers. De kerk staat midden in de stad, wat je een multi-culti buurt zou kunnen noemen en dat was op deze dag ook duidelijk te zien. De kerkenraad had er veel voorbereiding in gestoken maar kreeg er ook heel wat voor terug. Zo had dit oude gebouw ook weer een hele nieuwe functie zoals het thema van dit jaar aangaf.

ZWOLLE staat dit seizoen in het teken van Liefde, het derde woord van Geloof, Hoop en Liefde. Liefde moet natuurlijk steeds het centrale thema van het christelijk leven zijn maar op de Startzondag stonden we er met de gehele Protestantse Kerk in Nederland bij stil. De eredienst op deze dag was er een van Schrift en Tafel. Anders dan anders werd de maaltijd van de Heer gevierd met een zogeheten agapèviering. Midden in wat een feestelijke lunch was, werden de woorden van Jezus herdacht, die ons met brood en wijn laat delen in Gods liefde en zijn toekomst. Het was die dag goed weer en de viering vond buiten plaats. De kinderen hadden een speciale inbreng en de gemeente werd op deze zondag geïnformeerd over het gehele najaarsprogramma.

Om de Lutherkapel in **ZEIST** binnen te gaan, moet er eerst een aantal treden overwonnen worden. Dat is niet voor iedereen even gemakkelijk, soms zelfs onmogelijk. De kerkenraad bestudeerde daarom de mogelijkheden om de kapel en de benedenzaal rolstoeltoegankelijk te maken en inmiddels is er een rolstoellift geplaatst in de trap voor de kapel. Volgt nog het toegankelijk maken van de benedenzaal en het is de bedoeling ook een invalidentoilet te creëren in het deel waar nu de garderobe is. Dit vergt uiteraard extra investeringen. Die zijn echter nodig, niet alleen om iedereen in de gelegenheid te stellen naar de kerk te kunnen komen maar ook wanneer men de zaal en de kapel wil verhuren. Voor de extra investeringen in is men intussen op zoek naar subsidies.

Sinds kort ligt in de kerk van **LEEWARDEN** een brochure die is opgesteld door kerkenraadsleden uit de noordelijke gemeenten. De opzet ervan is bezoekers in kort bestek iets te vertellen over lutheranen en hun beleving van het geloof. En misschien kan het blad ook voor gemeenteleden een welkome opfrisser zijn. Het is geen dogmatische verhandeling die het lutheranisme uitputtend bespreekt, dat was ook niet de bedoeling. Het geeft wellicht toch wat antwoorden op vragen van bezoekers die willen weten wat nu eigenlijk zo verschillend is tussen lutheranen en mensen die opgegroeid zijn in b.v. de hervormde traditie. Een van de lemma's gaat over Vrijheid. 'Wij lutheranen houden van vrijheid, van geloofsvrijheid. Dit mag niet worden verward met vrijblijvendheid. Deze vrijheid vraagt van ons, vanuit ons geloof, dienstbaar te zijn aan de medemens en aan de wereld om ons heen.' Ook heel belangrijk voor ons lutheranen is het besef dat we leven uit genade, ondanks onze fouten worden we door God altijd weer als zijn geliefde kinderen aangenomen.

De Lutherse Echtparen Kring (LEK) in **NAARDEN-BUSSUM** in het goud. Lang geleden werden nette lutherse jongeren lid van verenigingen die aangesloten waren bij de Nederlandse Lutherse Jeugd Bond (NLJB). Ook Bussum had zijn 'de Lutheraan' die jongeren houvast bood op hun weg naar volwassenheid. Maar eenmaal tot wasdom gekomen werd er vaak getrouwd, dan was men geen 'jongere' meer en niet meer welkom in 'de Lutheraan'. Begin jaren '60 kwamen wat jonge echtparen in de gemeente en om contact te leggen met leeftijdsgenoten namen zij het initiatief een groep te vormen voor jonge lutherse

echtparen. In september 1961 ging een Kontaktgroep Lutherse Jonge Echtparen van start met acht echtparen. Ze zouden maandelijks bijeenkomen om elkaar te ontmoeten en te spreken over een onderwerp dat op dat moment het bespreken waard was. Voorwaarden: luthers, getrouwd en niet ouder dan 35 jaar. De groep groeide snel en de leeftijdsvoorwaarde kwam te vervallen, de naam veranderde in Lutherse Echtparen Kring, kortweg LEK. De groep bestaat nog steeds, het patroon van de bijeenkomsten is ongewijzigd gebleven; de club bestaat nu dus 50 jaar, een hechte kring van vrienden en geloofsgenoten. De leden van de groep wilden ook de gemeente graag betrekken in de bescheiden viering van dit gouden bestaan en dat hebben de kerkgangers op 4 september kunnen ervaren.

In **GOUDA** werd in september een 'Levenspadwandeling' georganiseerd. Het startpunt was in Waddinxveen. Een wandeling die werd begeleid door teksten om onderweg over na te denken of om met een medewandelaar te bespreken. Het werd levenspadwandeling genoemd omdat de weg een beeld is van alles wat je overkomt én waar je voor kiest in je leven. Op de levensweg wordt gewandeld met God en gedwaald, bij kruispunten moet gekozen worden waarheen de reis verder gaat.

NIJMEGEN lag met name aan het einde van de 2e Wereldoorlog in het brandpunt van de streek waar gevechten geleverd werden die uiteindelijk tot de bevrijding van ons land moesten leiden. Dagen om te gedenken, zo werd op 18 september een Engels-Nederlandse dienst gehouden in verband met de Herdenking van de Bevrijding van Nijmegen op 20 september 1944. Gevraagd werd bloemen mee te nemen die dan gezamenlijk op de begraafplaats Jonkersbos gelegd konden worden.

Tjally Everaarts-Bilyam

Lutherse vrouwen maken zich op voor vernieuwde gender-toekomst

De Nederlandse Lutherse Vrouwenbond (NLVB) wil nieuw elan aan haar bestaan geven en ontwikkelt plannen voor de toekomst. Met het verdwijnen van het Protestants Landelijk Vrouwenoverleg is de NLVB, samen met het Landelijk Luthers Vrouwenoverleg (LLVO), het enige gremium binnen de Protestantse Kerk dat zich met zogeheten 'gender' onderwerpen bezig houdt. Vanuit de historie van zowel NLVB/LLVO in combinatie met de Lutherse Wereldfederatie is vrouwenwerk, of het modernere 'gender' juist een speerpunt van lutheranen. De LWF kent voor al haar gremia de voorwaarde van genderbalans, inclusief twintig procent jeugd (=onder 30).

Het samenvoegen van de NLVB en de LLVO is een van de concrete voorstellen die volgden na beraadslagingen op de beleidsdag van de NLVB afgelopen juni. Daarnaast omarmt de NLVB een voorstel tot het komen van een mentorproject waarin jonge mensen met ambitie worden gekoppeld aan ervaren bestuurders (op velerlei niveau, van

gemeente tot synode). Aanwezige jonge vrouwen gaven tijdens de vergadering aan niet alleen met vrouwen te willen zijn, ook met mannen. Maar wel vanuit het perspectief van gender balans. Het idee is om een gezamenlijke dag te organiseren, gender bewust en met jongeren. Een steeds terugkerende inspiratie is de Nederlandse vertegenwoordiging in gender bijeenkomsten van de LWF, maar ook de Nederlandse afvaardiging in diverse gremia van de Lutherse Wereldfederatie. Twee notities vormden de basis van de beraadslagingen: 'De toekomst van het luthers vrouwenwerk' van Coby Aartsen en 'Gender in balans: ammehoela! – Overwegingen voor de toekomst en drie concrete voorstellen' van Praxedis Bouwman. Uit beide blijkt dat het vrouwen- of genderwerk ondanks het vermeende 'we zijn er wel' in protestantse kringen en de 'wegbezuinigingen', hard nodig is. Alleen al in de generale synode van de Protestantse Kerk zijn anno 2011 vierendertig van de 153 leden vrouw. Dat is net iets meer dan 22%(!!), nog

geen kwart van het totaal aantal synodeleden. Die 22% is niet alleen getalsmatig, dat moet vanzelfsprekend invloed hebben op de manier van vergaderen en op de manier waarop onderwerpen aangepakt worden. Voor richtingbepalende beslissingen is instemming van de evangelisch-lutherse synode nodig. De NLVB heeft er al meermalen op aangedrongen dit op de agenda van het synodaal overleg te plaatsen.

Beide notities zijn digitaal verkrijgbaar bij Coby Aartsen-Kraaypoel: c.aartsenkraaypoel@telfort.nl

De NLVB houdt haar komende studiedag op 4 februari 2012 in de lutherse kerk in Utrecht. Thema is 'oude sporen, nieuwe wegen', op het programma staat onder meer een inleiding van dominee Dirk Strasser, secretaris van de Iona gemeenschap in Nederland. Informatie en aanmeldingen op bovenstaand emailadres.

Praxedis Bouwman

Liedbundel Wonno Bleij

1. Het woord van God gaat in de wereld voort,
en wie het hoort heeft het al dikwijls misverstaan;
soms fluistert het zodat de doven horen gaan.

2. Het woord van God spreekt in de eenzaamheid
en donkerheid,
de blinde die 't voorbij hoort gaan verstaat de taal,
staat op en ziet de weg voortaan

3. Het woord van God vertoeft niet bij de dood.
Zijn stem zo groot
beveelt de slapers op te staan.
't Is morgen al,
ontwaak, en zie het leven aan.

4. Het woord van God gaat rusteloos zijn gang

het wacht niet lang
en wie geen kracht had om te staan
of om te gaan
springt op en sluit zich juichend aan.

5. Het woord van God, het gaat van mond tot mond
de wereld rond.
De waarheid biedt zich ieder aan,
wacht op het woord
opdat het niet wordt misverstaan.

Wonno Bleij

Door zijn onverwacht overlijden heeft Wonno Bleij de liedbundel 'Ook in het vuur is Hij nabij' niet als bundel vast kunnen houden. De bundel werd afgelopen 1 oktober gepresenteerd in de lutherse kerk in Woerden. Hij heeft wel bijgedragen aan het samenstellen ervan, met Wim Kloppenburg, die het werk af heeft gemaakt. Er bestond al langer het idee om een bundel te maken. Eigenlijk was het de bedoeling dat af te hebben bij zijn afscheid als voorzitter van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK, 1979-2008). Voor zijn eigen diensten, maar ook voor kinderprogramma's voor de het vroegere IKOR (voorloper IKON) dichtte en schreef Bleij zelf ook liederen. Vaak op muziek gezet door zijn vrouw Marijke Bleij-Pel en/of Niek Hermanides.

Het gekozen lied is het laatste van de bundel. *Ook in het vuur is Hij nabij*; Zoetermeer, Boekencentrum; ISBN 9789023967347; € 17,50

Omissie

Soms ontbreekt er iets. Wordt er iets weggelaten. Niet gezegd. Dat gebeurt meestal uit nalatigheid. Ik zie dat soms bij kinderen die een woord opschrijven en een letter vergeten. Per ongeluk. Omdat het snel moet gaan. Soms wordt ook iets met opzet weggelaten. Om mensen ergens in te luizen. De bekende kleine lettertjes, waar het juist om gaat, dat mensen niet de moeite nemen om die te lezen. Er wordt een bepaalde boodschap weggelaten om iets anders te bereiken. Dat gevoel bekreep mij toen ik een tijdje geleden een boekje opgestuurd kreeg. Gratis voor alle gemeenteleden. De brief was wat cryptisch. Gratis, maar dan zat er toch nog wat aan vast, wanneer je precies las. Zo alsof er met opzet iets weggelaten werd. Een gratis boek ten bate van het mis-

sionair werk. Je hoeft er niets voor te betalen, maar het moet uiteindelijk wel geld opleveren. Alsof het niet eerlijk gezegd mag worden. Alsof je niet eerlijk mag zeggen waar het je om gaat. Er zijn veel mogelijkheden om mensen attent te maken op de boodschap die voor jou belangrijk is. En vaak genoeg wordt daar te weinig aandacht aan besteed. Voor mijn part mag het ook reclame zijn. Waar je op een leuke manier laat zien waar het je om gaat. *Al onze vestigingen zijn op zondag geopend*, bijvoorbeeld. Nu lijkt het alsof het evangelie een weggevertje is. Je krijgt het gratis, zonder dat je er om gevraagd hebt. En achteraf wil de kerk daar nog geld voor vragen. Zelfs veel kerkenraden zijn erin getrapt. Verbaasd, dat zij

geen boekjes kregen om uit te delen, maar folders.

Zo wil kerk naar buiten treden. Niet in openheid en openbaarheid, maar met een trucje.

En het boek zelf dan? Ach ja, niets mis mee, zal ik maar zeggen. Maar het stelt ook niet echt veel voor. Staat ook in iedere gemiddelde evangelische boekwinkel. Zoete plaatjes en vrome spreuken. De provocatie en irritatie van het evangelie vind ik er niet. De Protestantse Kerk blijft leeg op deze manier. Ik weet niet waar deze kerk voor wil staan.

Missie – zending met een bijzonder doel, een speciale opdracht – met inhoud dus of toch een bewuste omissie?

Detlef Bohlken

Cursus Theologische Vorming Gemeenteleden

Wie kennis wil maken met theologie kan komend seizoen weer terecht in één van de cursusplaatsen waar de cursus Theologische Vorming Gemeenteleden (TVG) wordt gehouden. Jaarlijks melden zich tientallen mensen aan voor deze driejarige cursus. Het programma is geschikt voor iedereen die geboeid is door de zoektocht naar inspiratie voor het eigen persoonlijk leven. Maar ook voor wie zich wil verdiepen in zijn taak en verantwoordelijkheid voor de kerk en de samenleving. Deelnemers gaan aan de hand van een groot aantal vakken op zoek naar de achtergronden en uitgangspunten van het christelijk geloof. Het brede vakkenpakket en het enthousiaste docentencorps staan garant voor een boeiende en waardevolle cursus voor iedere belangstellende.

De kernvakken die in elke cursusplaats worden gegeven behandelen

het Oude- en Nieuwe Testament, de kerkgeschiedenis, dogmatiek, ethiek en praktische theologie. De toegevoegde vakken kunnen ter plaatse variëren, maar richten zich in de meeste gevallen op wereldgodsdiensten, spiritualiteit, jodendom, gemeenteopbouw- en educatie en niet-westerse theologie. De TVG is een initiatief van de Protestantse Kerk in Nederland. De cursus is toegankelijk voor iedereen; een vooropleiding is niet vereist; ook zijn er geen toelatingsvoorwaarden wat betreft kerklidmaatschap. De TVG-cursus duurt in totaal drie jaar. Een cursusjaar omvat circa dertig weken met per week een cursusbijeenkomst. De cursussen starten meestal in september en eindigen vaak in mei. Het lesgeld verschilt per cursusplaats.

De cursus TVG wordt op 26 plaatsen in Nederland gegeven. Er is altijd wel een cursuslocatie bij u in de

buurt. Voor informatie kunt u de website van de TVG bezoeken: www.pkn.nl/tvg.

kwartjes

Kinderdiensten in Tiel

Zo af en toe kwamen er kinderen in de diensten, maar dat waren er altijd maar enkelen. De gemeente kent grote gaten in de leeftijdsopbouw en was het omgaan met kinderen in de dienst een beetje verleerd. En omdat het altijd maar om een paar kinderen gaat, was er weinig motivatie om echt aandacht aan de kinderen te besteden.

Daar is verandering in gekomen. Er is gekozen voor iedere maand, op een vaste zondag, speciale aandacht voor de kinderen in de dienst. In de eerste maanden leverde dat nog wel eens wat vragen op, en ook irritatie wanneer het wat onrustiger werd in de dienst. Zeker wanneer ook nog Heilig Avondmaal gevierd werd: moest dat nou vooral plechtig zijn, of was er ook ruimte voor het leren van de kinderen? Of anders gezegd: moet je helemaal klaar zijn voor het Heilig Avondmaal of is het altijd een leer- en ontwikkelingsproces? Inmiddels zijn deze vragen lang verleden tijd. Men is aan elkaar gewend en de kinderdiensten zijn de leukste diensten geworden. En het beste bezocht.

Wisselend aantal

Maar er blijven moeilijkheden. De deelname is heel wisselend: soms komen er vijf kinderen, soms vijftwintig. Het is niet gemakkelijk om je daar goed op voor te bereiden, zeker niet als je af en toe ook iets bijzonders wilt doen. Wanneer je op vijftwintig rekent, slaat bij vijf de frustratie toe. Andersom is er dan weer niet voldoende materiaal voor alle kinderen.

Het is een uitdaging om daar toch mee om te gaan. Het is vaak een ouder die de keuze voor kerk maakt. En het is alles behalve vanzelfspre-

kend dat ouders zelf ieder zondag naar de kerk gaan. Het weekendprogramma wordt niet om de kerkdienst heen gepland, maar er wordt een keuze uit vele alternatieven gemaakt. Een andere zoektocht is begonnen rond de vragen van oudere kinderen. Op andere dagen dan de zondag morgen lukt het niet om deze groep bij elkaar te krijgen – het gaat wederom slechts om een zeer kleine groep. Soms vinden wij mogelijkheden in kleine dingen. Een lezing door kinderen, taken in de dienst of samen de nevendienst leiden bijvoorbeeld. Er is veel creativiteit gevraagd. Af en toe zijn de kinderen de hele dienst in de kerk en maken zij zo de liturgie als geheel mee. Meestal is er een gesprek,

vaak iets te doen. Minstens even belangrijk blijken bijzonder activiteiten. Uitjes, die mogelijkheid tot gesprek geven, een barbecue die ontmoeting mogelijk maakt, of een kinderbijbelfeest waar ook elementen van catechese ruimte krijgen. Maar misschien toch het belangrijkste: wij hebben geen kindernevendienstleiding. Het zijn de ouders zelf die afwisselend iets met de kinderen doen, de activiteiten bedenken en begeleiden. Want het is niet de kerk die iets aan de kinderen wil aanbieden, maar het zijn de mensen zelf die hun kinderen willen meegeven wat voor hen zelf van waarde is.

Detlef Bohlken

Feestelijke intrededienst van dominee Jan van Twist

Dominee Jan van Twist is in een drukbezochte dienst verbonden aan de Evangelisch Lutherse Gemeente Leeuwarden. De ceremonie werd geleid door ds. Susanne Freytag, president van de Evangelisch-Lutherse Synode in de Protestantse Kerk. Na het uitspreken van de verbintenisregel en het bevestigende 'ja' van Van Twist en van de gemeente nam de nieuwe dominee de dienst over. Het kerkkoor 'Maarten Luther' werkte aan de dienst mee.

Jan van Twist (1949) studeerde theologie in Groningen. Hij stond eerst in de Hervormde gemeente van Grootegast-Doezum en werkte vervolgens acht jaar in de zending op Halmaheira, Indonesië. Terug in Nederland volgden predikantschappen in Olst, Hengelo (Ov) en Minnertsma. Hij is getrouwd en heeft vijf kinderen. Helena van Twist, Jan's vrouw, was al aan de gemeente Leeuwarden verbonden. Zij dirigeert al jaren het kerkkoor 'Maarten

Luther'. De evangelisch-lutherse gemeente was na emeritaat bijna twee jaar vacant. In die tijd bleef emeritus dominee Toos Reichman-Scheffer het pastoraat verzorgen. De tekst van Lucas 18:9-14, de gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar, stond centraal in de intrededienst. Hier gaat het om de ware erfgenamen van het koninkrijk van God. Wie zichzelf verhoogt zal vernederd worden, maar wie zichzelf vernedert, zal verhoogd worden.

Een levendige receptie was het sluitstuk van deze feestelijke middag. Een algemeen gevoel van blijheid overheerste. De Evangelisch Lutherse Gemeente Leeuwarden heeft zich in de vacante periode goed kunnen redden maar het moet gezegd worden: zo langzamerhand snakte men wel naar een nieuwe vaste dominee. Dat deze nu gevonden is in de persoon van dominee Jan van Twist geeft een groot gevoel van voldoening.

Nico Pellenburg

... en feest ook eerder al in Den Haag: Intrede ds. Marianne van der Meij-Seinstra als predikante in Den Haag.

ARNHEM zingt, en begint bij de jeugd

In Arnhem wordt veel en graag gezongen. Niet alleen in de wekelijkse eredienst, maar ook in de inmiddels befaamde cantatediensten. Onder leiding van cantrix Susanne Paulsen wordt de eredienst vijf keer per jaar opgeluisterd door het Arnheems Bachensemble. Zingen, en dan liefst een beetje behoorlijk, daar kun je niet vroeg genoeg mee beginnen. Zo ontstond de gedachte aan en de opzet van een koorschool.

Koorschool lutherse kerk

De afgelopen jaren was in de Arnhemse ELG al begonnen met een kindertienercantorij. Regelmatig leverde deze een vocale bijdrage aan de dienst, maar ook aan projecten als de Liedboekdag. Om de groei in de cantorij te bevorderen, wordt die nu 'omgebouwd' tot een koorschool, een samenwerking van de lutherse kerk en de Arnhemse Vrije School Parcival. De koorschool gaat een gedegen opleiding bieden aan basisschoolkinderen die methodisch en vocaal worden 'gevormd' tot zangertjes van formaat. Niet alleen leren de kinderen er zingen en doen ze aan stemvorming, ook is

er veel aandacht voor de ontwikkeling van het muzikaal gehoor en geheugen. Daarnaast zijn meerstemmigheid en methodisch bladzinnen belangrijke aspecten. Er wordt kwalitatief goed repertoire gebruikt, dat uitmondt in het leren uitvoeren van echte, authentieke muziek. De repetities zijn afwisselend in de participerende school (Parcival) en de lutherse kerk. De hele kleintjes krijgen ook een plek op de school. Het afgelopen jaar is hard gewerkt om de realisatie van de koorschool van de grond te krijgen; het streven is nu om begin 2012 structureel te kunnen starten.

Carols voor kinderen

Intussen is een startproject in voorbereiding, 'Carols voor kinderen'. Een fantastisch zangproject, waarin kinderen met plezier zingen en geprikkeld worden mee te doen in een groot muziekstuk, gezongen in het Engels en Latijn, 'vreemde' talen die het zingen wellicht nog echter en aantrekkelijker maken voor de kinderen. Het hele project staat onder leiding van koordirigent en (zang)pedagoog Thea Endedijk, die de eerder genoemde kindercantorij al bestierde. Onder haar leiding leren de kinderen ook andere liederen zingen die bijdragen aan hun vocale vorming. Tegelijk leren ze wat het is om koorzanger te zijn, wordt aan stemvorming en gehoorontwikkeling gedaan en maken ze kennis met de eerste beginselen van het zogenaamde solmisatiesysteem (do re mi). Het muziekstuk, de cantate 'Christus natus est' waarin diverse klassieke Engelse carols zijn opgenomen, wordt uitgevoerd in de kerstnacht van 24 december, samen met een volwassen koor, solopraan en orgel.

Alma Evenhuis

Oproep nieuwe leden redactiecommissie Elkkwartaal

Elkkwartaal zoekt nieuwe leden voor een redactiecommissie.

Heeft u ervaring met redactiewerk in het kader van gemeenteblad of andere publicaties?
Heeft u zin en tijd om (tegen onkostenvergoeding) het 'Lutherse' (nationaal en internationaal) voor de Nederlandse context in beeld/woord te brengen? Dan bent u degene die wij zoeken!

Graag reacties sturen aan:

Synodesecretariaat, Postbus 8399, 3503 RJ Utrecht
Synodesecretariaat@pkn.nl (Bij onderwerp s.v.p. vermelden: Elkkwartaal)

Amsterdamse lutherse gemeente bezig met de oorlog

De laatste jaren is er steeds meer belangstelling gekomen voor het persoonlijke lot van Joodse en andere Amsterdammers tijdens de Tweede Wereldoorlog. De publicatie van het dagblad het Parool, afgelopen mei, waarin alle bekende woonadressen van Joodse medebewoners van Amsterdam werden opgesomd en waarbij de vraag gesteld werd om in de meimaand een exemplaar van die krant voor het raam op te hangen, vond in vele huizen gehoor. Al wat langer wist het bestuur van het lutherse Van Brants Rus Hofje dat juist ook in hun buurt vele Joodse bewoners waren gedeporteerd en vermoord. Eind 2009 werd aan een buurhuis een plaque onthuld door één van de weinig overgeblevenen uit de tijd van de Tweede Wereldoorlog.

Ook andere bewoners van de Nieuwe Keizersgracht gingen zich toen afvragen of misschien ook in hun woningen Joodse mensen hadden gewoond. Dit buurt-initiatief ging op onderzoek uit en ontdekte dat op het kleine gedeelte van de gracht waar het Hofje is gevestigd, tussen de Amstel en de Weesperstraat, 185 Joden werden gedeporteerd, waarvan maar dertien de vernietigingskampen hebben overleefd.

De initiatiefgroep streeft ernaar een blijvend gedenkteken op te richten ter herinnering aan de slachtoffers. Op dit moment is een indrukwekkende website het eerste bewijs van het onderzoek: www.nk-verhalen.nl

24 Joden uit hofjes' panden

Uit de vier panden die eigendom waren van het hofje zijn vierentwintig Joden weggevoerd en vermoord. Op verzoek van de initiatiefgroep hebben wij onderzocht of er in de notulen van de vergaderingen van de Regenten van het hofje wellicht opmerkingen te vinden zijn over de deportaties en over de belevenissen tijdens de oorlog van het bestuur en bewoners van

deze 'lutherse enclave' op een bijna geheel Joodse gracht. Tot onze verbazing was dat inderdaad het geval. Er waren zoveel belangwekkende mededelingen over de Joodse bewoners van de panden van het hofje en over de belevenissen van de hofjebewoners tijdens de oorlog dat het bestuur besloot om dit verder te onderzoeken en de resultaten in eigen beheer uit te geven als boekje.

Ds. Harry Donga, die in 2008 al een boek schreef over het hofje ter gelegenheid van het toen 275-jarig bestaan*, heeft deze taak van onderzoek op zich genomen. Het boekje van 52 pagina's werd onder meer gepresenteerd aan de student-bewoners van het hofje bij de jaarlijkse stichtersdag daarvan. Dit bestond uit twee presentaties: van mevrouw S. Rodrigues Pereira, voorzitter initiatiefgroep Nieuwe Keizersgracht, en van dominee Harry Donga. Daarna werd er onder begeleiding van gidsen van het Joods Historisch Museum een tocht door de buurt gemaakt. De dag werd afgesloten met Klezmermuziek en een Joods buffet.

Vanwege het belangwekkende karakter van dit boekje hebben de regenten

ook aan alle huidige bewoners van de Nieuwe Keizersgracht een boekje aangeboden. Op een ander moment werd het boekje gepresenteerd in het midden van de lutherse gemeente in de Oude Lutherse kerk.

Geïnteresseerden kunnen het boekje bestellen voor € 7,50 bij: Regenten Van Brants Rus Hofje, Nieuwe Keizersgracht 28-44, 1018 DS Amsterdam.

Harry Donga

* *Christoffel van Brants en zijn hofje, uitgegeven door Verloren BV in Hilversum.*

Vier eeuwen lang het heen en weer: Evangelisch-Lutherse gemeenten Den Haag en Delft vieren gezamen- lijk hun 400-jarig jubileum

2011 is een belangrijk jubileumjaar voor de Evangelisch-Lutherse Gemeenten Delft en Den Haag. Dit hele jaar wordt met verschillende festiviteiten, erediensten en concerten gevierd dat beide gemeenten vierhonderd jaar geleden samen een start maakten.

In 1611 werd namelijk een gezamenlijk beroep uitgebracht op de Duitse lutheraan Daniel Fett, ook bekend onder de verlatiniseerde naam Fettius. Hij reisde heen en weer tussen de twee lutherse buurgemeenten en ging voor in de diensten die toen nog in de huizen van gemeenteleden of in gehuurde kamers werden gehouden. Op 24 juli 1612 werd hij in Delft geordineerd. Dit was mogelijk vanwege de gedooftstatus. Hoewel de lutheranen al sinds het einde van de zestiende eeuw in het geheim bijeenkwamen om godsdienstoefeningen te houden, met name in Den Haag, is er geen echte stichtingsdatum van de beide gemeenten bekend. Daarom geldt de aanstelling van Fett al eeuwen als een ijkpunt. Ondanks de schuilkerksituatie, die ook na de bouw van de eerste kerken voortduurde, hebben zowel de Delftse als de Haagse lutheranen steeds bescherming genoten van machtige Duitse lutherse vorsten en andere hooggeplaatste Duitsers, zoals Philip, graaf van Hohenlohe, Johann Ernst, hertog van Saxon Weimar en Lodewijk Ernst, hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel. Zij wendden hun invloed aan bij de magistraten van de stad en bij de prins van Oranje, waardoor op cruciale momenten de druk verlicht werd en het gemeentelven kon opbloeien.

Kerkgebouwen

Van kerkbouw kwam het in Delft in 1618 en in Den Haag in 1620. In Delft werd een huis verbouwd en in Den Haag werd een kerkgebouw neergezet dat aan het oog onttrokken werd door een huis. Beide kerken waren dus niet meteen als zodanig herkenbaar. Dit alles om de gereformeerden (calvinisten) en de overheid, die hen als enigen het recht gaf tot openbare geloofsuiting had gegeven, niet tegen het hoofd te stoten. Zo zou het nog lang blijven. Toch was de overgang van een schuilkerkje naar een verscholen kerk een hele stap vooruit. De kerk zou meerdere malen verbouwd worden tot in 1761 de nieuwbouw werd gerealiseerd waarin deze gemeente nogal altijd huist (en kerkt). Overigens duurde de personele band tussende twee gemeenten maar kort. In 1615 werd Fettius wegens allerlei wangedrag uit zijn ambt ontheven. In Delft werd hij opgevolgd door Andreas Petri van der Linden, die een aanmerkelijk betere en langere staat van dienst heeft gehad: hij diende de gemeente bijna vijftig jaar! De gemeente was wat behuizing betreft wat minder honkvast. Door positieve omstandigheden, zoals uitbouw en nieuwbouw en door een dramatische gebeurtenis, de ontplofing van een kruitmagazijn. De stedelijke overheid in Delft was de lutheranen in die periode en ook veel later, goed gezind. Dat blijkt ook

uit het cadeau dat de lutheranen in 1764 van haar ontvingen: de veertiende-eeuwse kapel van het Sint Joristghuis, de Dolhuyskapel. Overigens bestond ook hier weer een link tussen de beide gemeenten, die verliep via de hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel. Hij had in Den Haag grote invloed bij de totstandkoming en financiering van het huidige kerkgebouw en in Delft op de schenking van de Dolhuyskapel. Beide gemeenten huizen nog altijd in de kerken van toen aan respectievelijk de Lutherse Burgwal en het Noordeinde.

Kerk en samenleving

In al die eeuwen is er in de situatie van de lutheranen in beide steden natuurlijk veel veranderd. De gemeenten zijn beduidend kleiner geworden en de buitenlandse, Duitse invloed en van hooggeplaatsten is er niet meer. De verhouding tot de 'gereformeerden' is, zeker na de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland, veel beter dan in de perioden waarin de lutherse kerken in mindere of meerdere mate gedooft werden. In Den Haag werkt de Evangelisch-Lutherse gemeente nauw samen met de Protestantse Gemeente en verdeelt Ds. Trinette Verhoeven haar inzet over lutheranen en gemeenteleden van de Lukaskerk, een diaconale protestantse gemeente in de Schilderswijk. Dat is ook een soort personele unie, zij het een andere dan in de tijd van Fettius. Sinds begin dit jaar werkt ook dominee Marianne van der Meij in Den Haag, in een voltijdsaanstelling. In Delft werkt Taco Smit als enige predikant. Zijn gemeente richt zich vooral op de oecumene met Oud-Katholieken en Doopsgezinden. 'Een oecumene van de grachtengordel' zegt Karel van de Wetering uit Delft

daarover met een glimlach. Maar er zijn ook belangrijke constanten. De zondagse eredienst is weliswaar anders vormgegeven dan in vroeger eeuwen, ze vormt nog altijd het hart van het gemeentelven van vele lutheranen. En hoewel er tegenwoordig minder gemeenteleden en zondagse kerkgangers zijn dan in vele vroegere perioden, zijn de levendigheid en het zelfbewustzijn gebleven. Ook is er in beide gemeenten nog altijd een percentage lutheranen van buitenlandse komaf. 'Lutheranisme is internationaal en dat merk je in een stad als Den Haag zeker', zegt Trinette Verhoeven hierover. 'Lutheranen weten zich deel van een wereldkerk. Wij hadden tot voor een paar jaar geleden een familie uit Nigeria in de gemeente en nog altijd hebben we gemeentelven van Surinaamse en Indonesische komaf. Ook is er een grote familie van vluchtelingen uit West-Papoea. De Papoea's zijn hier ingeburgerd en spreken de taal wel, maar de Afrikaanse expats hebben hier jarenlang trouw gekerkt terwijl ze nauwelijks Nederlands spraken. Dat moet toch vanwege de herkenbaarheid van de liturgie zijn geweest. Die is dan ook van grote waarde. Mensen worden aangesproken door die continuïteit. Het geeft hen het gevoel erbij te horen, ook al zijn ze hier ook vreemden.'

'Ook in Delft zijn er vaak gemeenteleden van buitenlandse komaf die voor korte of langere tijd lid zijn, al zijn het er minder dan in Den Haag', zegt Van de Wetering. In Den Haag is er ook bewust beleid gemaakt om contacten aan te gaan met kerken in het buitenland. Zo is er sinds vijf jaar een intensieve relatie met de protestantse gemeente In Kusu Kusu Sereh, op het Molukse eiland Ambon. Tijdens de festiviteiten zal er ook een Molukse delegatie aanwezig zijn. 'Daar zijn we erg blij mee. Het gaat immers om een uitwisseling naar beide kanten: wij ondergaan invloed vanuit Ambon en zij doen via het contact met ons ervaring met het lutheranisme op. Binnenkort zal ook een jonge vrijwilliger worden uitgezonden naar de Molukse zustergemeente. Luthers zijn betekent oog hebben voor de internationale dimensie van de kerk, of het nu om lutherse contacten gaat of niet.'

Uit de schulp

Dichterbij kijkt men in beide steden ook om zich heen. Beide binnenstadsgemeenten zoeken naar verbindingen met de buurt en de samenleving in den brede. 'Delft heeft al enige jaren de traditie om na de kerkdienst op nieuwjaarsdag een nieuwjaarsontvangst te houden waarvoor de buurtgenoten ook worden uitgenodigd', zegt diaken Hanny van der Horst. 'Ook bij bijzondere evenementen nodigen we wijkgenoten uit, zoals bij de ingebruikname van het gerestaureerde torenuurwerk. Dat is mede te danken aan de contacten die Taco Smit, heeft opgebouwd.' In Den Haag is dankzij de inzet van de kerkenraad, de predikanten en vele gemeenteleden enerzijds en van buurtorganisaties, winkeliers en kunstenaars anderzijds, veel in het werk gesteld om de betrokkenheid van de kerk bij de wijk te vergroten. Een recent voorbeeld is de invulling van open monumentendag, afgelopen 10 september. Verhoeven: 'We hadden een buurtontbijt georganiseerd waar veertig mensen op afkwamen. Daarnaast was er in de kerk een 'schatkamer van talenten' ingericht. Daar konden buurtgenoten laten zien wat ze aan talenten in huis hebben. We zijn er immers niet allen voor de eigen gemeenteleden, niet alleen voor de lutheranen. We hebben een rol te vervullen in de wereld. En die wereld komt trouwens zelf ook op ons af.' Overigens is daarbij juist

de oecumene behulpzaam, vindt zij. 'Samen met de Lucaskerk, die al jarenlang een voedselbank herbergt, houden we rond de oogstdienst een inzameling van voedselpakketten. De lutheranen doen er enthousiast aan mee. Ja, je kunt wel zeggen dat die schuilkerkgemeente van weleer aardig uit haar schulp is gekropen.'

Festiviteiten

De festiviteiten rond het 400-jarig bestaan leven sterk in de gemeente en worden dan ook goed bezocht. Er is dan ook hard aan gewerkt. Er is een 'glossy' gemaakt (LUTHER), met daarin achtergrondartikelen, interviews, een reisverslag en wandelingen door Luthers Delft en Den Haag, die op 14 oktober werd gepresenteerd. Op 29 mei was er een 'binnen-buitendag' voor de Delftse en Haagse lutheranen. Van der Horst: 'De Delftenaren reden met de tram naar Den Haag en voeren samen met de Hagenaren per boot terug naar de kerk in Delft. Na de koffie en de met koek stapten de Haagse lutheranen weer in de tram. Een geslaagde dag.' De tocht bracht de gemeenten weer even terug naar waar het allemaal mee begon, in 1611: het heen en weer reizen tussen Delft en Den Haag door Daniel Fett.

Erwin de Fouw

www.400jaarluther.nl

Veranderdagen in de 40dagentijd

Een blik vooruit: van de ene paarse tijd in de andere

Tijdens de komende 40dagentijd-campagne is er voor het eerst de mogelijkheid om samen met mensen uit de eigen regio de handen uit de mouwen te steken. Het thema van de campagne is 'Voor de verandering' en daarom organiseert Kerk in Actie tijdens deze periode in samenwerking met Stichting Present zes Veranderdagen. Zes zaterdagen lang zijn er in elke provincie in

Nederland sociale of klusprojecten te doen, waar mensen zich als groep of individueel voor in kunnen schrijven. Projecten zijn bijvoorbeeld het opknappen van een verwaarloosde tuin, of het organiseren van een leuk dagje uit voor ouderen. De Veranderdagen vinden plaats op elke zaterdag van 25 februari tot en met 31 maart. Iedereen is welkom.

Aanmelden kan via www.kerkinactie.nl/40dagentijd. Op deze website is ook een overzicht te vinden van alle plaatsen die meedoen en pr-materialen om gemeenteleden op de Veranderdagen attent te maken. Belangrijk: opgave voor 25 februari, 3 en 10 maart kan tot 14 januari 2012. Opgave voor 17, 24 en 31 maart kan tot 11 februari 2012.

Berichten:

Afscheid

Op 26 juni 2011 nam ds. K. Hagg na zeven jaar afscheid van de evangelisch-lutherse gemeente Zaandam vanwege een andere werkkring.

Foto: webpagina Lutherse gemeente Zaandam.

Op 24 juli 2011 nam ds. C. Hübner afscheid van de evangelisch-lutherse gemeente Flevoland in verband met haar vertrek naar Duitsland.

Foto: Hübner / Facebook.

Intrede

Op 4 september deed ds. J. van Twist intrede in de evangelisch-lutherse gemeente Leeuwarden.

Bevestiging/ordinatie

De evangelisch-lutherse gemeente Hoorn heeft een kandidaat beroepen. Op 3 juli 2011 werd ds. O.S. van Dongen door ds. S. Freytag bevestigd als dienaar des Woords en deed intrede in de evangelisch-lutherse gemeente Hoorn.

Foto: Van Dongen / Facebook.

Een initiatief van de Stichting Melanchton (Luthers Netwerk Centrum)

Indien u, als bezoeker van de site, een Lutherse activiteit kent die voor landelijke belangstelling in aanmerking komt wordt het zeer op prijs gesteld als u die samen met een korte beschrijving ervan wilt doorgeven aan de webmaster. Binnen enkele

dagen zal dan de vermelding zijn opgenomen op de website.

Agenda:

15 jan. 2012	10:30u.	Cantatedienst Evang-Luth. kerk, Arnhem
27 jan. 2012	10:00u.	Concertserie "Orgel anders" Evang-Luth. kerk, Groningen
4 feb. 2012	10:00u.	Lutherse Studiedag NLVB Evang-Luth. kerk, Utrecht
12 feb. 2012	10:00u.	10-jaar Muziekdiensten Evang-Luth. kerk, Groningen
24 feb. 2012	10:00u.	Concertserie "Orgel anders" Evang-Luth. kerk, Groningen
3 mrt. 2012	10:00u.	Lutherse schaakdag 2012 Hoekelum, Ede-Bennekom
11 mrt. 2012	10:00u.	10-jaar Muziekdiensten Evang-Luth. kerk, Groningen
23 mrt. 2012	10:00u.	Concertserie "Orgel anders" Evang-Luth. kerk, Groningen
8 apr. 2012	10:00u.	10-jaar Muziekdiensten Evang-Luth. kerk, Groningen
14 apr. 2012	10:00u.	NLVB Ontmoetingsdag Evang-Luth. kerk, Zeist
21 april 2012	10:00u.	18e. Ontm.dag St. Melanchton Kasteel Hoekelum, Bennekom
22 apr. 2012	10:30u.	Cantatedienst Evang-Luth. kerk, Arnhem

Voor aanvullende informatie en informatie overige activiteiten:
www.slab.nl/LA-LA

Impressies uit het land

Een echte lutheraan

Bij een van mijn bezoeken aan een evangelisch-lutherse gemeente stonden we met een paar mensen te praten, en zei een van deelnemers aan het gesprek dat zij nog een van de weinige 'echte' lutheranen was. Op mijn vraag wat ze daarmee bedoelde, antwoordde zij dat haar beide ouders luthers waren of dit ook voor de vier grootouders gold weet ik niet meer. Mij werd ook duidelijk dat een 'echte' lutheraan in dit geval betekende een echte Nederlandse lutheraan. Zoals ze dat toen zei klonk het alsof het om een uitstervend ras gaat, die 'echte' lutheraan.

Beschermwaardig?

Moeten we dan in de leer gaan bij de natuurbescherming over hoe een uitstervend ras te beschermen? Moeten we dan een datingsite voor 'echte' lutheranen oprichten en hopen en bidden dat uit de relaties vervolgens weer nieuwe 'echte' lutheranen worden geboren? Dit was overigens de manier hoe de lutherse traditie in de afgelopen eeuwen van de ene generatie op de andere werd doorgegeven. Dat proces dat de nieuwe generatie lutheranen als vanzelf vanuit de gezinnen de kerk binnenkomen is doorbroken en daarmee heeft die mevrouw een punt. Dat vanzelfsprekende is voorbij.

Foto: Lutherbeelden Ottmar Hörl.

Continue instroom

Overigens, voordat u een verkeerd beeld van deze mevrouw krijgt: ze maakte haar opmerking met een vriendelijke kwinkslag naar de andere deelnemers van het gesprek die allen via een andere weg betrokken zijn geraakt bij de evangelisch-lutherse gemeente. Er zijn namelijk vele wegen om thuis te geraken in een evangelisch-lutherse gemeente. Door de hele geschiedenis heen kennen de lutheranen in Nederland een instroom van lutheranen die vanuit het buitenland naar Nederland zijn gekomen en zich bij een lutherse gemeente hebben aangesloten. Ook gebeurt het regelmatig dat een partner van een lutheraan betrokken raakt bij de evangelisch-lutherse gemeente. Dan zijn er mensen die zich in de eigen geloofsgemeenschap niet meer thuis voelen en die door de geloofshouding in een evangelisch-lutherse gemeente worden aangesproken en zich laten overschrijven. Rondkijkend in uw gemeente zult u nog andere wegen van binnenkomen ontdekken.

Zij die nog niet zo lang geleden de weg van buiten naar binnen hebben

afgelegd, zij kunnen ons vaak juist vertellen wat hen in de lutherse traditie, de lutherse geloofshouding juist zo aanspreekt.

Geen onderscheid

We moeten geen onderscheid willen maken tussen 'echte' lutheranen en anderen die op welke manier erbij zijn gekomen. Daarmee moeten we meteen ophouden anders klinken we als de gefrustreerde arbeiders in de wijnberg van het eerste uur die het oneerlijk vinden dat zij die er later bij zijn gekomen hetzelfde worden behandeld en het zelfde loon ontvangen als zij die er al hun hele leven, ja hele generaties bij horen.

Verwelkomen

Voor mij is een ieder die zich met de lutherse traditie verbonden weet, die zich thuis voelt bij een lutherse geloofshouding een *echte* lutheraan. En deze verbondenheid met de lutherse traditie komen we tegenwoordig steeds vaker tegen in veel protestantse gemeenten.

Ds. Susanne Freytag, president van de evangelisch-lutherse synode